

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال هفدهم، شماره ۷۸، زمستان ۱۳۹۸

مقاله هشتم، از صفحه ۱۷۹ - ۲۰۲

مقاله پژوهشی: نقش و جایگاه رشد اقتصادی در الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

مجید یوسفی^۱، مصطفی موسوی نژاد^۲

پذیرش مقاله: ۹۷/۱۱/۱۹

دریافت مقاله: ۹۷/۱۰/۱۱

چکیده

هدف از انجام این پژوهش بررسی نقش و جایگاه رشد اقتصادی در الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران بود. بدین منظور در این مطالعه از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی استفاده گردید. در بخش کیفی اطلاعات با انجام مصاحبه با صاحب نظران و خبرگان منتخب و با استفاده از روش نمونه گیری نظری و تکنیک گلوله برفی تا حد اشباع نظری گردآوری شد و برای جمع آوری اطلاعات کمی از جامعه آماری متشکل از صاحب نظران، اندیشمندان و خبرگان کمک گرفته شد. با توجه به وجود طبقات گوناگون در جامعه آماری و تفاوت میان گروه ها از نظر ساختاری و عملکردی، برای تعیین حجم نمونه داده های کمی از روش نمونه گیری تصادفی طبقاتی استفاده شد و تعداد نمونه مورد نیاز ۷۸ پرسشنامه محاسبه گردید. برای پایایی پرسشنامه از الفای کرونباخ استفاده گردید که مقدار آن ۰/۸۷ به دست آمد. یافته ها این پژوهش نشان می دهد که آسیب های مربوط به رشد اقتصادی مشتمل بر شرایط نامطلوب کسب و کار، عقب ماندگی فنی و تکنولوژیکی تولید، عدم تحرک و رقابت پذیری تولید، فقدان ساختار اقتصاد دانش بنیان، عدم بهره وری عوامل تولید، شرایط نامطلوب نهاد بازار و بخش خصوصی و نهاد دولت و بخش عمومی و شرایط نابسامان بازارهای پولی و مالی می باشد. و در نهایت ابعاد، مؤلفه ها و شاخص های رشد اقتصاد مقاومتی استخراج گردید.

کلیدواژه ها: رشد اقتصادی، اقتصاد مقاومتی، آسیب های اقتصادی، ظرفیت های اقتصادی

^۱ دانش آموخته مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Dr.Yousefi95@Gmail.com

^۲ دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی به دلیل تأثیر مستقیم بر رفاه اجتماعی، یکی از اهداف مهم کلان اقتصادی هر کشور محسوب می‌گردد. افزایش تولید و رشد اقتصادی منجر به ایجاد فرصت‌های بیشتر و بهتر برای شکوفایی اقتصادی و ورود به عرصه‌های تازه و نو می‌گردد.

بررسی محیط داخلی اقتصاد کشور حاکی از وجود آسیب‌هایی است که ریشه در مسائل اساسی اقتصاد داشته و تأثیر آن‌ها در حوزه‌های عمومی، اجتماعی، تجاری و خانوار قادر است در جهت خواسته دشمنان، زمینه‌های ورود چالش به فضای اقتصادی کشور و کاهش رشد اقتصادی را فراهم نماید. بدین ترتیب اقتصادی که باید پایه‌ی توسعه و پیشرفت کشور باشد خود به بیماری تبدیل شده که باید ابتدا به درمان آن پرداخت. رشد اندک و پر نوسان اقتصادی، وابستگی اقتصاد به درآمد نفت، توزیع نابرابر ثمرات رشد اقتصادی، شکاف تکنولوژیک با دنیای پیشرفته، رقابت‌پذیری اندک اقتصاد، تخریب منابع و محیط‌زیست و بیکاری گسترده از جمله مسائل اساسی اقتصاد ایران می‌باشند.

عملکرد اقتصادی دوران‌های گذشته کشور سبب گردیده است که اقتصاد ایران نه تنها در برابر مشکلات رایج و معمول اقتصادی، بلکه در برابر عوامل خارجی مانند تحریم‌ها بسیار آسیب‌پذیر گردد. چنین وضعیتی نشانگر کمبود یک نظام جامع و الگویی یکپارچه در حوزه‌ی اقتصاد است. الگویی که قادر باشد نه تنها چالش‌هایی مانند تحریم‌های اقتصادی استکبار را مدیریت و کم اثر نماید، بلکه از این‌گونه چالش‌ها به‌عنوان فرصتی برای سرعت بخشیدن به روند پیشرفت و رشد اقتصادی کشور بهره‌برداری نماید. بنابراین مسئله‌ی اصلی این پژوهش: "عدم توجه کافی به جایگاه رشد اقتصادی، در الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری در شرایط وجود چالش تحریم‌های اقتصادی است".

اهمیت این تحقیق در بررسی جایگاه رشد اقتصادی در الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری نه تنها ادبیات اقتصادی جدیدی را در سطح ملی تولید خواهد کرد، بلکه بر غنای ادبیات اقتصادی موجود در سطح بین‌المللی نیز خواهد افزود همچنین به تبیین راهبرد اقتصادی جدید کشور که قابلیت رشد اقتصادی را فراهم سازد کمک خواهد کرد. امکان بررسی دقیق عملکرد و شناسایی نقاط قوت و ضعف حوزه اقتصادی کشور، زمینه دستیابی به خطوط راهنما برای اقدام و شکل‌دهی الگو را فراهم می‌کند. مدل استخراج شده قادر به ارائه شاخصی از اقتصاد اسلامی در

ادبیات اقتصادی جهان می‌باشد که قادر خواهد بود دغدغه اقتصادی ملت‌های به‌پا خاسته را نیز پاسخ دهد... دستیابی به اهداف اساسی انقلاب در سایه‌ی یک اقتصاد توانمند، پویا و غیر وابسته مهیا می‌سازد؛ با به‌کارگیری ظرفیت‌های اقتصادی کشور، اشتغال کامل منابع در بالاترین سطح را ممکن می‌سازد.

-فقدان یک الگوی مدون، رسمی و علمی به‌عنوان یک مرجع که همه جوانب را در حوزه‌ی اقتصاد مقاومتی در نظر گرفته باشد مسئله‌ای است که انجام این تحقیق را ضروری ساخته است. ضرورت بررسی این موضوع از آن‌جهت است که فقدان الگوی اقتصاد مقاومتی می‌تواند زمینه‌ساز واگرایی در تدوین راهبردهای اقتصادی مقابله با تحریم‌ها و در نهایت تشدید تأثیر آن‌ها گردد. دستیابی به الگوی اقتصاد مقاومتی نه‌تنها برای عبور از دام تحریم‌های غرب در مقطع فعلی امری ضروری است، بلکه با برخورداری از این اقتصاد که حتی در شرایط فشار به پیشرفت و تأمین اهداف اساسی انقلاب می‌اندیشد در صورت کاهش فشارها، شتاب پیشرفت اقتصادی کشور در سایه‌ی وجود یک اقتصاد مقاوم و قوی چندین برابر خواهد گردید.

لذا سؤال اساسی که در این پژوهش مطرح است این است که جایگاه رشد اقتصادی در اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در برابر تحریم‌های استکبار کدام است؟

هدف اصلی این پژوهش نیز شناخت جایگاه و ارائه الگوی رشد اقتصادی در اقتصاد مقاومتی ج. ا. ایران در برابر تحریم‌های استکبار بوده که ضمن شناخت ابعاد و مؤلفه‌های یک الگوی اقتصاد مقاومتی در بخش‌های عمومی، اجتماعی و تجاری اقتصاد ملی با در نظر گرفتن ملاحظات امنیت ملی بتواند رابطه بین تحریم‌های استکبار جهانی و حوزه اقتصاد ملی در شرایطی که الگوی اقتصاد مقاومتی حاکم باشد، تبیین نماید.

مبانی نظری

پیشینه تحقیق

فدایی و درخشان (۱۳۹۳) در مقاله‌ای به تحلیل اثرات کوتاه‌مدت و بلند مدت تحریم‌های اقتصادی بر رشد اقتصادی ایران پرداخته‌اند و به این نتایج دست‌یافته‌اند که اعمال تحریم‌های ضعیف در کوتاه‌مدت تأثیر معنی‌داری بر رشد اقتصادی نداشته ولی تحریم‌های متوسط و قوی تأثیر منفی بر رشد اقتصادی داشته‌اند زیرا تحریم‌های ضعیف به‌سادگی با روش‌های دور زدن تحریم، پوشش داده می‌شوند، اما تحریم‌های متوسط و قوی بر تولید ناخالص ملی تأثیرگذار

هستند. نتایج اثرات بلند مدت تحریم‌ها نشان می‌دهد که اعمال تحریم‌های اقتصادی ضعیف و قوی در بلند مدت تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی نداشته ولی تحریم‌های متوسط در بلند مدت تأثیر منفی بر رشد اقتصادی داشته است. (فدایی، درخشان، ۱۳۹۳: ۱۱۳).

خادمی (۱۳۸۷) در رساله دکتری خود به بررسی و شناخت تهدیدات اقتصاد ملی پرداخته است که عوامل تهدیدزای اقتصاد ملی را به دو گروه عمده تقسیم کرده است: الف-عوامل بالقوه (مانند تحریم‌ها) که تأثیر آن‌ها بر اقتصاد ملی به هنگام فراهم شدن عوامل تحقق تهدید ظاهر می‌گردد ب-عوامل بالفعل تهدیدات اقتصادی شامل مشکلات و آسیب‌های اقتصاد ملی که به دلیل تأثیر زیاد و با فوریت آن‌ها بر سطح زندگی مردم به سرعت می‌توانند به یک موضوع امنیتی در سطح ملی تبدیل شده و نظام‌های سیاسی حاکم را با مشکل مواجه نمایند. این پژوهش با شناسایی ۲۱ تهدید اصلی علیه اقتصاد ملی ج. ا. ایران، ۶ تهدید را اصلی‌ترین تهدیدات می‌داند: نرخ رشد پایین سرمایه‌گذاری فیزیکی؛ نرخ رشد اقتصادی کم؛ مدیریت و سیاست‌گذاری ضعیف اقتصادی؛ تورم بالا؛ وابستگی به درآمدهای ناشی از صادرات نفت و نابرابری منطقه‌ای؛ هر یک از این تهدیدات ۲۱ گانه بر بخشی از اهداف اقتصاد ملی تأثیر می‌گذارند به نحوی که ۱۰ تهدید بر هدف رشد و پیشرفت اقتصادی؛ ۵ تهدید بر هدف توزیع عادلانه و ۷ تهدید بر هدف استقلال اقتصادی اثرگذار است.

عزیز نژاد، نورایی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای به بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی پرداخته‌اند و معتقدند که علی‌رغم اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه ایران، این تحریم‌ها در بخش انرژی چندان موفقیتی به دست نیاورده است. در بخش کالا، تشدید تحریم‌های روزافزون اقتصادی از سوی اروپا موجب کاهش وزن و در مقابل افزایش ارزش واردات شده است. این موضوع نشانگر افزایش هزینه‌های واردات کالا گردیده است و در نتیجه تحریم‌ها اثرگذار بوده‌اند. در بخش نظام بانکی علی‌رغم افزایش محدودیت‌های اعمالی از نظام بانکی بین‌المللی، به‌مرور زمان بانک‌های ایرانی با برنامه‌ریزی و مدیریت بهینه این تحریم‌ها را پشت سر گذاشته و به تعهدات خود عمل کرده‌اند و اجازه نداده‌اند وجهه بین‌المللی آن‌ها دچار آسیب شود؛ هرچند تجار و بازرگانان ایرانی به دلیل وجود محدودیت در اعتبارات اسنادی، حواله‌ها و ضمانت‌نامه‌ها دچار مشکلات فراوانی شده‌اند، اما تجارت ایران هرگز از فعالیت خود باز نایستاده است. (عزیز نژاد، نورایی ۱۳۸۹: ۱۲)

وصالی و ترابی به بررسی اثرات تحریم بانک‌ها بر اقتصاد و سیستم بانکی پرداخته‌اند. ایشان عدم همکاری اتحادیه اروپا در گذشته را دلیل بی‌تأثیر بودن تحریم‌های گذشته و همکاری آن‌ها را دلیل تأثیرگذاری آن در سال‌های اخیر می‌دانند (وصالی و ترابی، ۱۳۸۹: ۴۲)

بریگوگلیو و کوردینا طی مقاله‌ای تحت عنوان "تاب‌آوری اقتصاد، مفاهیم و معیارها" به مفاهیم تاب‌آوری اقتصاد و چهار شاخصه اصلی آن که از جمله رشد اقتصاد کلان می‌باشد پرداخته‌اند. بریگوگلیو (۲۰۰۶) از اصطلاحی به نام (تاب‌آوری اقتصادی) برای اشاره به توان سیاست ساخته یک اقتصاد برای بهبود (یا انطباق با) آثار شوک‌های برون زای مخالف استفاده کرده است. این اصلاح با تعریفی که از آن شده، نزدیک‌ترین مفهوم به (اقتصاد مقاومتی) در ادبیات رایج کشور ماست. وی عنوان می‌نماید که فنریت اقتصاد عبارتست از آنکه اقتصاد در برابر شوک‌های خارجی و خطرناک خود را بازیابی نماید و در برابر تأثیرات آن مقاومت کند. (بریگوگلیو، پیچینو، ۲۰۰۶، ۲)

اندیشمندان بیگانه در مقالات خود عمدتاً به بر شوک‌های مبتنی بر وارده به یک اقتصاد پرداخته‌اند و دوره زمانی آن مقطعی مفروض می‌باشد. البته نباید این موضوع را نادیده گرفت که بسیاری از ابعاد و مؤلفه‌هایی که در پژوهش‌های بیگانه مورد نظر اندیشمندان بوده با مواردی که در اقتصاد مقاومتی باید لحاظ گردد مطابقت دارد اما وجه اصلی تفاوت این دو مفهوم را می‌توان در رویکردهای ملاحظات امنیت اقتصادی و به‌ویژه در بعد مسائل ارزشی یافت. در پژوهش‌های انجام‌شده بیگانه عمدتاً رویکرد مادی‌گرا بر نگرش نویسنده حاکم بوده و این در حالی است که یکی از ابعاد اصلی و ملاحظات مؤثر بر اقتصاد مقاومتی حفظ ارزش‌های اسلامی و الهی و توجه به اهداف اصلی انقلاب (پیشرفت اقتصادی و عدالت اجتماعی) است، موردی که در نگاه مادی‌گرای حاکم بر اقتصاد جهانی موضوعیت ندارد.

نزدیک‌ترین مفهوم به اقتصاد مقاومتی، الگوی «اقتصاد قابل‌انعطاف» یا «اقتصاد خودترمیم» می‌باشد و تعریف آن در ادبیات اقتصادی عبارت است از: «توانایی یک اقتصاد» برای حفظ وضعیت خود در شرایطی است که شوکی بر منابع آن وارد گردد. اساساً اقتصاد مقاومتی یک رویکرد کوتاه‌مدت سلبی و اقدامی صرفاً پدافندی نیست؛ برخلاف دیگر رویکردها که اقتصاد مقاومتی را یا پدافندی یا کوتاه‌مدت می‌دانند، این رویکرد چشم‌اندازی کلان به اقتصاد جمهوری

اسلامی ایران دارد و یک اقدام بلندمدت را شامل می‌شود.

با طرح مفهوم «اقتصاد مقاومتی» از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی، تعاریف متفاوتی از سوی اندیشمندان حوزه‌ی اقتصاد ملی در این مورد ارائه شده است. اما به نظر می‌رسد که جامع‌ترین تعریف همان است که توسط مقام معظم رهبری مطرح گردیده و مبنای کار این پژوهش می‌باشد:

"اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند روبه رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند. یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی جوری باشد که در مقابل ترندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود، کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند."

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار ریاست محترم جمهوری و اعضای دولت به مناسبت هفته‌ی دولت - ۱۳۹۱/۶/۲

تعریف ارائه شده توسط مقام معظم رهبری یک تعریف جامع‌تر و منطبق با شرایط و ملاحظات اقتصادی کشور است و به مراتب کامل‌تر و جامع‌تر از تعاریف مطرح شده در ادبیات جهانی اقتصاد می‌باشد. به بیان دیگر می‌توان گفت که اقتصاد مقاومتی یک الگوی کلان برای مدیریت امور اقتصادی کشور است که بر اساس آن ظرفیت‌های کشور برای مقابله با تهدیدات خارجی و ترمیم آسیب‌های داخلی در حوزه‌ی اقتصاد به‌طور کامل به‌کارگیری شده و اقتصاد آن‌چنان توانمند می‌گردد که نه تنها به راحتی بر چالش‌های اقتصادی ناشی از آسیب‌ها و تهدیدات فائق می‌آید، بلکه با تکیه بر قابلیت‌های به وجود آمده، کشور قادر می‌گردد تا اهداف کلان انقلاب در حوزه اقتصاد را پیگیری نماید.

مفهوم الگوی اقتصادی نیز، بیان روابط میان متغیرهای اقتصادی به کمک فرمول‌های ریاضی به نحوی که قانونمندی معینی را نشان بدهد و پیش‌بینی را میسر سازد.

مفهوم آسیب‌پذیری اغلب به عنوان تحت تأثیر بودن نسبت به یک محدوده‌ای از تأثیرات تعریف می‌شود. این‌ها شامل قرارگیری در معرض اغتشاشات، استرس‌های خارجی، حساسیت به اغتشاش (درجه‌ای که در آن سیستم تحت تأثیر قرار می‌گیرد یا بر طبق اغتشاش تغییر می‌کند) و ظرفیت پاسخ‌دهی سیستم می‌باشند.

ظرفیت اقتصادی نیز شامل منابع و امکانات بالقوه‌ای است که با بالفعل کردن آن‌ها می‌توان

اقتصاد ملی را تقویت و آن را در برابر چالش‌ها مقاوم‌سازی نمود به‌گونه‌ای که تحقق اهداف اساسی اقتصاد ملی را تضمین نماید. این منابع شامل پتانسیل منابع و سرمایه انسانی، پتانسیل منابع طبیعی، پتانسیل منابع مالی، پتانسیل منابع دانشی، پتانسیل سرمایه اجتماعی و سرمایه معنوی، پتانسیل تجربیات مدیریتی و پتانسیل موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیک کشور می‌باشد. تاب‌آوری اقتصاد عبارتست از توانایی اقتصاد ملی برای کاهش اثرات بحران، انتقال تأثیرات بحران و بازیابی سریع بعد از بحران است. (آیگینگر، ۲۰۰۹، ۳۱۰) فنریت اقتصادی توانایی یک اقتصاد برای کاهش احتمالی واقع شدن بحران یا حداقل کاهش اثرات اعمالی بحران است. (آیگینگر، ۲۰۰۹، ۳) و توانایی حفظ خروجی اقتصاد در برابر عواقب ناشی از شوک‌هاست و انعطاف ساختار اقتصادی که آن را در بازیابی سریع از بحران اقتصادی کمک می‌نماید (دوال، ۲، ۲۰۰۸، ۳) آن همچنین در ارتباط با بازیابی فرآیندهای اقتصادی است. (بریگوگلیو، ۲۰۰۵، سیمه و مارتین، ۲۰۱۰). در بیان تاب‌آوری اقتصادی می‌توان توانایی اقتصاد ملی برای کاهش اثرات بحران، انتقال تأثیرات بحران و بازیابی سریع بعد از بحران دانست. در واقع فنریت اقتصادی توانایی یک اقتصاد برای کاهش احتمالی واقع شدن بحران یا حداقل کاهش اثرات اعمالی بحران است.

برخی تحریم‌های اقتصادی را جزیی از مهارت‌های دیپلماتیک می‌دانند به عبارت دیگر تحریم‌های اقتصادی به معنی اقدامات غیرنظامی است که بر انتقال کالا، خدمات و سرمایه به یک کشور خاص، تأثیر نامطلوبی می‌گذارد و هدف از برقراری آن تنبیه یا مجازات و یا وادار ساختن آن کشور به تطبیق خود با اهداف سیاسی دولت تحریم کننده و یا بیان ناخرسندی کشور تحریم کننده از اقدامات و رفتارهای آن کشور است.

رشد اقتصادی، به تغییر کمی هر متغیر طی یک دوره معین زمانی، رشد گفته می‌شود (متوسلی، ۱۳۸۲: ۱۱). رشد، افزایش بلندمدت ظرفیت تولید به منظور افزایش عرضه کل جهت تأمین نیازهای جمعیت است. (تو دارو، ۱۳۷۸: ۱۱۷) در واقع رشد اقتصادی هر کشور، بیان‌گر رشد مداوم تولید است؛ که در اغلب موارد، با افزایش جمعیت و یا معمولاً با تغییرات زیربنایی همراه است (کوزنتس، ۱۳۸۲: ۱۱). به یقین می‌توان اظهار داشت که هیچ نظام اقتصادی در طول تاریخ سامان نیافته، مگر آن که رشد اقتصادی و آبادانی تمام بخش‌های اقتصادی آن برای تولیدات بیشتر، از اهداف آن باشد (یوسفی، ۱۳۸۶: ۳۰۹). مورخان، دوران مرکانالیسم را به عنوان سرآغاز

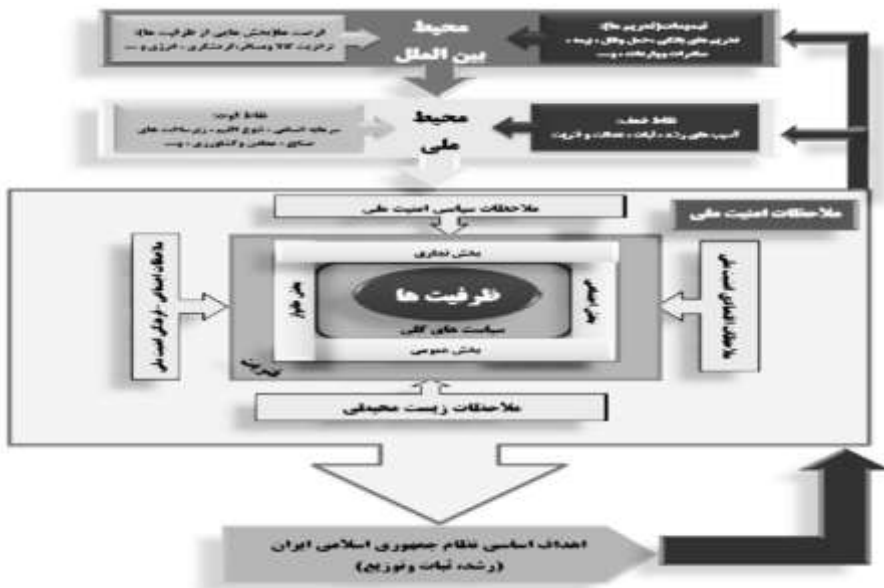
دوران نوین ارتباط کشورهای اروپای غربی با دنیای جدید یاد می‌کنند. این ارتباط، باعث شد تا دانش بشری به‌طور گسترده‌ای رشد کند. در این زمان، هدف اصلی مطالعات اولیه اقتصاد، رشد، بی‌معنی تولید رو به افزایش ثروت ملی بوده است. با این‌همه در این دوران هیچ‌گونه نظریه‌پردازی صورت نگرفت (کرگل، ۱۳۸۶: ۱۵)

مدل مفهومی تحقیق

در طول حیات نظام جمهوری اسلامی ایران از بدو ظهور تا حال حاضر، اعمال تحریم‌های گسترده و فراگیر و تحریم‌های هوشمند اخیر، یکی از ابزارهای متنوع و متکثر نظام سلطه به‌منظور تغییر رفتار تا فروپاشی کامل انقلاب، محسوب شده و در کنار سایر ابزارها همچون جنگ روانی در جهت ایجاد نارضایتی عمومی و نهایتاً بر هم زدن انسجام داخلی و مخدوش نمودن امنیت ملی کشور برنامه‌ریزی شده و می‌توان چنین برداشت کرد که ما هم‌اکنون در یک "جنگ اقتصادی تمام‌عیار" قرار گرفته‌ایم و بدین لحاظ، محیط اقتصادی کشور صحنه آزمون سیاست نوین نظام سلطه مبنی بر جایگزینی "جنگ اقتصادی" با "جنگ نظامی" گردیده است. از سویی محیط اقتصاد ملی متضمن آسیب‌پذیری و نقاط ضعف عدیده‌ای است. بافت و ساختار اقتصادی ایران از دیرباز مبتنی بر تمرکز منابع بوده است. اشکال اولیه این رویه در قالب تصرف بر بخش اعظم اراضی زارعی و تقسیم منابع آبی آن به‌عنوان منابع اصلی تولید و عامل حیات و ممانت جامعه بوده و سپس با ظهور نفت در معادلات اقتصادی، ساختار دولت رانتهی در کشور شکل گرفته و مجموعه‌ای از نهادها و فرایندها تعاملات خاص بین آن‌ها را طی بیش یک قرن ایجاد نموده است. محیط اقتصاد داخلی کشور بشدت متأثر از این ساختار و فرایندها تعاملات حاکم بر آن می‌باشد. اغلب حوزه‌های اقتصادی این مجموعه با آسیب‌های ساختاری مواجه بوده که با ضعف عملکردی سیاست‌گذاران و مدیران اقتصادی تشدید و بعضاً مشکلات تبعی دیگری را نیز به وجود آورده است. آسیب‌های موجود در نظام اقتصادی کشور متأثر از تهدیدات خارجی (تحریم‌ها) در معرض دید قرار گرفته و عموماً به چالش تبدیل می‌گردند و در نتیجه نه تنها فعالان محیط اقتصاد ملی و روند رشد اقتصاد ملی را تحت‌الشعاع قرار داده، بلکه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر امنیت ملی تأثیرات سوء و بعضاً جبران‌ناپذیری گذاشته و تحقق اهداف اساسی نظام به‌ویژه پیشرفت و عدالت را با خلل مواجه می‌سازد. (مطالعات گروهی دوره ششم مدیریت راهبردی نظامی، ۱۳۹۳، ۳۸۷-۳۶۰)

طراحی الگوی اقتصاد مقاومتی پاسخی کنش‌گرایانه مبنی بر تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها با فعال

کردن تمامی ظرفیت‌های بالقوه در جهت رفع یا کاهش آسیب‌های اقتصادی با رویکردی مبتنی بر ملاحظات امنیتی کشور است که پیامد آن نه تنها ادامه روند رو به رشد اقتصادی بلکه حرکت مستمر و سریع در مسیر تحقق اهداف اساسی نظام از جمله پیشرفت و عدالت خواهد بود. توضیح اینکه در این فرایند، تحریم‌ها فی‌الذات مؤثر نخواهند بود مگر آنکه با تأثیر بر آسیب‌های اقتصادی موجود در محیط اقتصاد ملی، آن‌ها را نمایان ساخته و حسب مورد با شدت و ضعف، آسیب‌ها را به چالش تبدیل می‌سازند. محیط اقتصاد ملی دارای ابعادی چهارگانه مشتمل بر اقتصاد تجاری (جنبه‌های سودا گرانه اقتصاد)، اقتصاد اجتماعی (جنبه‌های مبتنی بر امور عام‌المنفعه) اقتصاد عمومی (کلیه جنبه‌های غیرتجاری حاوی منافع اقتصادی جامعه) و اقتصاد خانوار که خود متشکل از ظرفیت‌ها و آسیب‌هاست، می‌باشد. این الگو به‌عنوان دستگاهی فیلتر کننده با فعال کردن تمامی ظرفیت‌های مؤثر بر آسیب‌های اقتصادی و با رویکردی مبتنی بر ملاحظات امنیتی ملی، محیط اقتصاد ملی (کلیه ابعاد عمومی، تجاری و اجتماعی) را متناسب با نوع آسیب‌ها، منعطف و مقاوم ساخته و پیامد طبیعی این فرایند، حرکت مستمر و بدون وقفه در مسیر رشد و تحقق اهداف اساسی نظام از جمله پیشرفت و عدالت و نهایتاً هدف عالی انقلاب یعنی رفاه عمومی و سعادت بشر خواهد بود (همان، ۳۶۹-۳۶۱). لذا مدل مفهومی تحقیق به صورت شکل ذیل ارائه می‌گردد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی

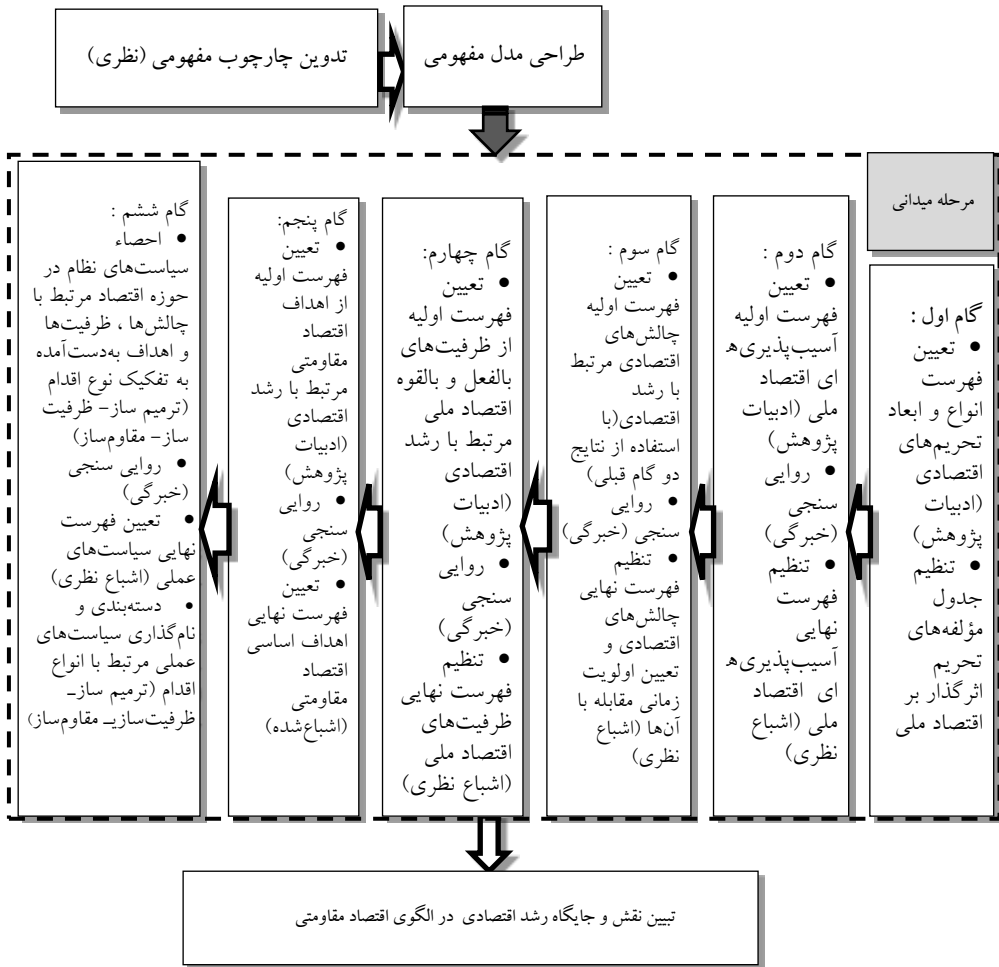
پژوهش حاضر از نوع کاربردی-توسعه ای است. کاربردی است چون هدف اصلی آن طراحی یک الگوی اقتصاد مقاومتی می‌باشد که در آن نقش و جایگاه رشد اقتصادی در آن مشخص خواهد شد و توسعه‌ای است چون نگرش جدیدی به اقتصاد ملی از دیدگاه تاب‌آوری اقتصادی و بومی‌سازی نظریه‌های موجود دارد. روش تحقیق این پژوهش از رویکرد کیفی و از روش توصیفی تحلیلی بهره گرفته و از ترکیب مجموعه‌ای از داده‌های بسته و باز و متغیرهای کیفی استفاده شده است. در بخش گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و بررسی اسناد و مدارک برای تعیین مفهوم شناسی رشد اقتصادی و از روش مصاحبه باز و بسته برای شناخت مبانی نظری اقتصاد مقاومتی و ارتباط آن با رشد اقتصادی استفاده شده است لذا به همین دلیل تا حدودی نیز جهت‌دار و در جهت رشد اقتصادی است. با توجه به اینکه این پژوهش به دنبال تعیین جایگاه رشد اقتصادی در الگوی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ا است و ادبیات کمی در این زمینه وجود دارد بایستی از روش کیفی و با استفاده از تکنیک گلوله برفی و از طریق مصاحبه‌های باز و بسته با خبرگان اقتصادی به منظور اشباع نظری و تعیین الگوی مورد نظر اقدام نمود. لذا روش نمونه‌گیری هدفمند و تا حد اشباع نظری استفاده شده است. جامعه آماری در پژوهش حاضر عبارتند از خبرگان حوزه اقتصاد کلان که دارای تحصیلات دانشگاهی در رشته اقتصاد در مقطع دکتری بوده و از سوابق مدیریتی در سطوح راهبردی و در حوزه‌های سیاست‌گذاری‌های کلان، مشاوره و اجرا دست‌کم به مدت ۱۵ سال برخوردار باشند. بدین ترتیب تعداد ۱۵ نفر از خبرگان حوزه اقتصاد در روایی، پایایی و اشباع نظری محققین این پژوهش مورد مراجعه قرار گرفتند. هدف از مصاحبه‌ها آشکار نمودن جنبه‌هایی از تحقیق بود که اعضاء محققین به آن‌ها فکر نکرده بودند و یا ارتباط میان مفاهیم را به خوبی تشخیص نداده بودند و یا اینکه ادبیات مناسبی از آن در دسترس نبوده است. روش مصاحبه نیز نیمه ساخت یافته بود و سئوالات نه کاملاً باز و نه کاملاً بسته طراحی شده است. از طرفی چون از معیار اشباع نظری استفاده گردیده لذا روند مصاحبه‌ها تا زمانی که اعضاء محققین به اشباع کامل برسند و دیگر چیز جدیدی از مصاحبه‌ها به دست نیاید ادامه پیدا نموده است. ضمن آنکه در این روش هیچ محدودیتی برای اشباع محققین وجود ندارد و می‌توان از منابع و فنون گوناگون بهره برد که در این پژوهش نیز اعضاء محققین در

تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها دائماً اسناد بالادستی به‌خصوص سیاست‌های کلی نظام را نیز مورد بررسی قرار می‌دادند تا با سرعت و دقت بیشتری به اشباع نظری برسند. برخلاف تحقیقات کمی، در میان تحقیقات کیفی هیچ آزمون استاندارد برای روایی وجود ندارد و غالباً ماهیت تحقیق توسط خود محقق تعیین و مورد جرح و تعدیل قرار می‌گیرد بنابراین، ماهیت مفهوم روایی در این تحقیق به بازنمایی اعضاء محققین و مصاحبه‌شوندگان، اهداف تحقیق و مناسب بودن فرایندها مربوط می‌شود. با این حال پس از طی فرایندهای مذکور جهت روایی پرسش مصاحبه‌ها آن را از طریق سه تن از خبرگان اقتصادی کشور مورد بررسی قرار داده و تأییدیه روایی مصاحبه‌ها دریافت گردید. همچنین در این پژوهش برای افزایش روایی پرسشنامه‌ها از طیف ترستون استفاده شد و برای بالا بردن پایایی پرسشنامه از شیوه آلفای کرونباخ استفاده گردید که ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۸۷ حاصل گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در فصل دوم بعد از مطالعه عمیق مبانی نظری، ادبیات رشد اقتصادی، فنریت اقتصادی و چارچوب و مدل مفهومی تحقیق مشخص گردید. در این چارچوب عمده‌ترین متغیر محیط بین‌الملل یعنی انواع تحریم‌ها و چگونگی کارکرد آن بر محیط اقتصاد ملی شناسایی و سپس محیط اقتصاد ملی شامل بخش‌های تجاری، اجتماعی، خانوار و عمومی مورد تحلیل قرار گرفته و با باز تعریف مفهوم تاب‌آوری اقتصادی یعنی انعطاف‌پذیری محیط اقتصاد ملی در برابر چالش‌ها و نقشه راه این الگو یعنی استفاده از ابزار سیاست‌های عملی (مستخرج از اسناد فرادستی) و اولویت‌بندی و مطابقت ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه (در محیط بین‌الملل و محیط اقتصاد ملی) در برابر چالش‌ها (آسیب‌های متاثر از تحریم‌ها) ترسیم گردید.

سپس به منظور تحقق اهداف اساسی نظام جمهوری اسلامی (رشد و عدالت) به تبیین این الگو و جایگاه رشد اقتصادی در آن پرداخته شده است. شکل ۲ مراحل تجزیه و تحلیل و دسته‌بندی داده‌های تحقیق را نشان می‌دهد.

شکل ۲: مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها

نوع تحریم‌ها و ابعاد آن

پس از جرح و تعدیل‌های متعدد نوع و ابعاد احتمالی تحریم‌های استکبار جهانی علیه جمهوری اسلامی ایران جدول ۱ نوع تحریم‌ها و ابعاد آن‌ها را نشان می‌دهد:

جدول ۱: نوع و ابعاد تحریم

نوع تحریم	ابعاد تحریم
تحریم‌های مالی و پولی	<ul style="list-style-type: none"> - مخالفت نهادهای مالی و پولی بین‌المللی مانند بانک جهانی یا صندوق بین‌المللی پول با دادن وام‌های بانکی - ضبط حساب مالی بانک‌های ایرانی - جلوگیری از تداوم فعالیت بانک‌های ایرانی - انسداد حساب‌های بانکی اشخاص و شرکت‌های وابسته به سپاه پاسداران، وزارت دفاع و سازمان انرژی اتمی
تحریم‌های تجاری-بازرگانی	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان جهانی تجارت - تعیین محدودیت کمی و مالی حجم صادرات مجاز ایران
تحریم‌های ارتباطی	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از عبور هواپیماهای جمهوری اسلامی ایران از آسمان سایر کشورها - جلوگیری از پهلو گرفتن ناوگان کشتی‌رانی ج.ا.ا در بنادر خارجی
تحریم‌های رسانه‌ای	<ul style="list-style-type: none"> - تحریم ایمیل‌های ایران مانند اعمال برخی محدودیت‌ها توسط دو شرکت گوگل و یاهو - حذف ایران از شبکه‌های ماهواره‌ای - لغو پخش و فروش برنامه‌های ماهواره‌ای به ایران - قطع ارتباط ایران با اینترنت - ممنوعیت پخش ماهواره‌ای شبکه‌های برون‌مرزی صداوسیما
تحریم‌های سیاسی	<ul style="list-style-type: none"> - لغو عضویت ایران در سازمان‌های بین‌المللی - ممنوعیت صدور روادید برای برخی از کارگزاران نظام - قطع یا محدودسازی روابط سیاسی-کنسولی با جمهوری اسلامی ایران از طریق فراخوان برخی از اعضای هیئت سیاسی
تحریم انرژی	<ul style="list-style-type: none"> - ممنوعیت سرمایه‌گذاری شرکت‌های فراملیتی در صنایع نفت و گاز ایران - قطع صادرات نفت و گاز ایران - قطع واردات ایران

منبع: مطالعات گروهی دوره ششم مدیریت راهبردی نظامی، ۲۰۳، ۱۳۹۳

تحلیل آسیب‌های اقتصاد ملی

بافت و ساختار اقتصادی ایران با ظهور نفت دارای ساختار رانتی بوده و مجموعه‌ای از نهادها و فرایندها تعاملات خاص بین آن‌ها را طی بیش از یک قرن ایجاد نموده است. محیط اقتصاد داخلی کشور بشدت متأثر از این ساختار و فرایندها تعاملات حاکم بر آن می‌باشد. اغلب حوزه‌های اقتصادی این مجموعه با آسیب‌های ساختاری مواجه بوده که با ضعف عملکردی سیاست‌گذاران و مدیران اقتصادی تشدید و بعضاً مشکلات تبعی دیگری را نیز به وجود آورده

است. آسیب‌های موجود در محیط اقتصاد ملی را می‌توان به چهار دسته کلی به شرح ذیل تقسیم نمود:

- آسیب‌های مربوط به رشد اقتصادی مشتمل بر شرایط نامطلوب کسب‌وکار، عقب‌ماندگی فنی و تکنولوژیکی تولید، عدم تحرک و رقابت‌پذیری تولید، فقدان ساختار اقتصاد دانش‌بنیان، عدم بهره‌وری عوامل تولید، شرایط نامطلوب نهاد بازار و بخش خصوصی و نهاد دولت و بخش عمومی و شرایط نابسامان بازارهای پولی و مالی

- آسیب‌های مربوط به ثبات و امنیت اقتصادی مشتمل بر عدم کنترل نقدینگی و رشد تورم، رشد بیکاری و معضل اشتغال، نامطلوب بودن تراز بازرگانی خارجی، نابسامانی بازرگانی داخلی، شرایط نامطلوب بودجه عمومی و بی‌انضباطی مالی دولت، فقدان امنیت سرمایه‌گذاری و بی‌ثباتی در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی

- آسیب‌های مربوط به عدالت اقتصادی مشتمل بر گسترش بی‌رویه اقتصاد غیررسمی و قاچاق، رشد رانت و رانت‌جویی، فقدان پوشش کامل و جامع نظام تأمین اجتماعی، رشد مفاسدمالی و اقتصادی، شرایط نابسامان عدالت مالیاتی، گسترش تخریب محیط‌زیست و منابع طبیعی، اجرای نامطلوب هدفمندی یارانه ها و شکاف روزافزون دهک‌های درآمدی

- آسیب‌پذیری مربوط به تاب‌آوری اقتصادی که در تحریم‌ها خود را نمایان ساخته و مشتمل بر برنامه‌های سیاسی بین دولت و مجلس، وابستگی اقتصاد به نفت، وابستگی بودجه عمومی دولت به نفت، وابستگی الگوی تولید و مصرف به خارج، عدم مدیریت واردات، ظرفیت‌سازی ناکافی در بخش نفت و فرآورده‌های نفتی فقدان دیپلماسی اقتصادی و تجاری است. بر اساس ادبیات و مدل مفهومی ارائه شده آسیب‌های رشد اقتصاد ملی در بخش‌های مختلف اقتصادی طبق جدول زیر می‌باشد.

جدول ۲: آسیب‌های رشد اقتصاد ملی

بخش‌های اقتصاد ملی	آسیب‌های رشد اقتصاد ملی
اقتصاد تجاری	فضای نامناسب کسب‌وکار
	رقابت‌پذیری اندک تولید
	بهره‌وری نامطلوب عوامل تولید
	ناکارآمدی نهاد بازار
اقتصاد عمومی	ناکارآمدی بازارهای مالی
	ناکارآمدی نهاد دولت و بخش عمومی

ضعف قوانین و الزامات نهادی تولید	اقتصاد اجتماعی
ناکارآمدی یارانه‌های تخصیصی به تولید و سیاست‌های حمایتی	
ناکارآمدی سیاست‌گذاری‌های اقتصادی	
پایین بودن سهم بخش تعاون از تولید ملی	اقتصاد خانوار
ضعف عملکرد صندوق‌های بازنشستگی	
نرخ پایین پس‌انداز	
ضعف در وجدان کار	

تعیین تأثیر تحریم‌ها بر آسیب‌های رشد اقتصادی ملی و تبدیل آن به چالش‌های رشد اقتصاد مقاومتی

آسیب‌های موجود در نظام اقتصادی کشور متاثر از تهدیدات خارجی (تحریم‌ها) در معرض دید قرار گرفته و عموماً به چالش تبدیل می‌گردند، در نتیجه نه تنها فعالان محیط اقتصاد ملی و روند رشد اقتصاد ملی را تحت الشعاع قرار داده، بلکه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر امنیت ملی تأثیرات سوء و بعضاً جبران‌ناپذیری گذاشته و تحقق اهداف اساسی نظام به‌ویژه پیشرفت و عدالت را با خلل مواجه می‌سازد. تحریم‌های اقتصادی استکبار علیه نظام جمهوری اسلامی ایران و آسیب‌های اقتصاد ملی در جداول ۱ و ۲ بالا به‌طور کلی ارائه شده است. در این مرحله تأثیر تحریم‌های فوق بر روی آسیب‌های اقتصاد ملی تعیین و چالش‌های اقتصاد ملی ایران مشخص گردیده است. برای آنکه به میزان صحت و سقم چالش‌های فوق و ارتباط آن با بخش‌های اقتصاد ملی (تجاری، اجتماعی، خانوار، عمومی) و رشد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران و همین‌طور زمان‌بندی تأثیرگذاری (کوتاه‌مدت، میان‌مدت، بلندمدت) پی ببریم نیاز به مصاحبه باز و بسته با تعدادی از خبرگان اقتصادی کشور بود که به‌منظور روایی مصاحبه‌ها آن را از طریق سه نفر از خبرگان اقتصادی کشور بررسی و در یک مسیر رفت و برگشتی تأیید و سپس از طریق مصاحبه باز و بسته با پنج نفر از خبرگان اقتصادی به اشباع نظری دست‌یافتیم ضمن آنکه با توجه به اینکه چیز جدیدی از ادامه مصاحبه‌ها به دست نمی‌آمد، نشان‌دهنده پایایی مناسب بود. در زیر خلاصه‌ای از مصاحبه اشباع شده به‌صورت جدول ۳ ارائه شده است که از نتایج حاصل از ۳۰ چالش احصاء شده تعداد ۱۹ چالش برای نمونه آورده شده است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌فرمایید ارتباط میان چالش‌های احصاء شده و بخش‌های اقتصاد ملی و رشد اقتصاد مقاومتی و همین‌طور مدت‌زمان تأثیرگذاری توسط خبرگان

مشخص شده است که از مجموع نظرات پس از اشباع محققین پژوهش و جمع‌بندی در جدول زیر آورده شده‌اند.

جدول ۳: خلاصه‌ای از جمع‌بندی و تحلیل محتوای کیفی مصاحبه‌های اشباع‌شده چالش‌های رشد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

دوره زمانی	چالش‌های اقتصادی ناشی از تعزیر	هر یک از عوامل چالش را با کدام یک از بخش‌های زیر در اقتصاد ملی مرتبط می‌دانید؟				هر یک از عوامل چالش را با کدام یک از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی زیر مرتبط می‌دانید؟			
		بخش تجاری	بخش عمومی	بخش اجتماعی	بخش خانوار	رشد	ثبات	عدالت	فقریت
کوتاه مدت	افزایش هزینه‌های تجاری تولیدکنندگان برای تهیه مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای	✓				✓			
کوتاه مدت	کاهش منابع نهادهای خیریه متکی به بودجه عمومی			✓		✓			
میان مدت	ایجاد اختلال در بازپرداخت اعتبارات بانکی توسط بنگاه‌های تولیدی	✓				✓			
میان مدت	کاهش منابع بودجه عمومی برای حمایت از تولید		✓			✓			
میان مدت	افزایش هزینه‌های بودجه عمومی		✓			✓			
میان مدت	کاهش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها		✓			✓			
میان مدت	افزایش طول دوره اجرای پروژه‌های عمومی و تعداد پروژه‌های نیمه‌تمام		✓			✓			

هر یک از عوامل چالش را با کدام یک از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی زیر مرتبط می‌دانید؟				هر یک از عوامل چالش را با کدام یک از بخش‌های زیر در اقتصاد ملی مرتبط می‌دانید؟				چالش‌های اقتصادی ناشی از تحریم	دوره زمانی
فقر	عدالت	ثبات	رشد	بخش خانوار	بخش اجتماعی	بخش عمومی	بخش تجاری		
			✓				✓	کاهش ظرفیت تولید بنگاه‌ها	میان مدت
			✓	✓				کاهش قدرت خرید خانوار	میان مدت
			✓	✓				ایجاد نا اطمینانی در تصمیم‌گیری اقتصادی خانوارها	میان مدت
			✓		✓			تشدید مشکلات صندوق‌های بازنشستگی	میان مدت
			✓	✓				کاهش بهره‌وری نیروی کار	بلند مدت
			✓	✓				کاهش نرخ پس‌انداز	بلند مدت
			✓			✓		کاهش ظرفیت‌های مالیاتی	بلند مدت
			✓				✓	ایجاد اختلال در تخصیص منابع و در نتیجه کاهش کارایی اقتصادی	بلند مدت
			✓				✓	از دست رفتن فرصت دستیابی به فناوری روز دنیا	بلند مدت
			✓				✓	کاهش کیفیت و ایجاد اختلال در سیستم تولید	بلند مدت
			✓				✓	تضعیف مزیت قیمتی صادرات	بلند مدت
			✓				✓	از دست رفتن پوشش بیمه‌های تجاری	بلند مدت

تحلیل نهایی چالش‌های رشد اقتصاد مقاومتی و ارتباط آن با بخش‌های اقتصاد ملی

در این مرحله فقط چالش‌هایی که توسط خبرگان با رشد اقتصادی تشخیص داده شده اند در نظر گرفته شده و برای استفاده در مراحل بعدی آن را به صورت جدول زیر به عنوان چالش‌های رشد اقتصاد مقاومتی و ارتباط آن با بخش‌های اقتصاد ملی ارائه شده است
 جدول ۴: چالش‌های رشد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران و ارتباط آن با بخش‌های اقتصاد ملی

چالش‌های رشد اقتصادی			
بخش‌های اقتصادی			
اقتصاد خانوار	اقتصاد اجتماعی	اقتصاد تجاری	اقتصاد عمومی
<ul style="list-style-type: none"> • کاهش قدرت خرید خانوار • ایجاد نا اطمینانی در تصمیم‌گیری اقتصادی خانوارها • کاهش بهره‌وری نیروی کار • کاهش نرخ پس‌انداز 	<ul style="list-style-type: none"> • کاهش منابع نهاد‌های خیریه • متکی به بودجه عمومی • تشدید مشکلات صندوق‌های بازنشستگی 	<ul style="list-style-type: none"> • ایجاد اختلال در تخصیص منابع و در نتیجه کاهش کارایی اقتصادی • ایجاد اختلال در بازپرداخت اعتبارات بانکی توسط بنگاه‌های تولیدی • از دست رفتن فرصت دستیابی به فناوری روز دنیا • کاهش کیفیت و ایجاد اختلال در سیستم تولید • افزایش هزینه‌های تجاری تولیدکنندگان برای تهیه مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای • تضعیف مزیت قیمتی صادرات • از دست رفتن پوشش بیمه‌های تجاری • کاهش ظرفیت تولید بنگاه‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> • کاهش منابع بودجه عمومی برای حمایت از تولید • کاهش ظرفیت‌های مالیاتی • افزایش هزینه‌های بودجه عمومی • کاهش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها • افزایش طول دوره اجرای پروژه‌های عمومی و تعداد پروژه‌های نیمه تمام

تعیین ارتباط ظرفیت‌ها اقتصاد ملی با بخش‌های اقتصاد ملی و رشد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

ظرفیت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران پیش‌ازاین پژوهش در مطالعات گروهی دانشجویان دوره دکترا دانشگاه عالی دفاع ملی با عنوان جهاد اقتصادی تعیین شده است. لذا به منظور تعیین ارتباط این ظرفیت‌ها با بخش‌های اقتصاد ملی (تجاری، اجتماعی، خانوار، عمومی) و بعد رشد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران نیاز به مصاحبه باز و بسته با تعدادی از خبرگان اقتصادی کشور بود که به منظور روایی مصاحبه‌ها آن را از طریق سه تن از

خبرگان اقتصادی کشور بررسی و در یک مسیر رفت و برگشتی تأیید و سپس از طریق مصاحبه باز و بسته با چهار تن از خبرگان اقتصادی به اشباع نظری دست یافتیم. ضمن آنکه پایایی آن نیز با توجه به اینکه چیز جدیدی از ادامه مصاحبه‌ها به دست نمی‌آمد تأیید کننده پایایی مناسب بود. در بیست و یک ظرفیت احصاء شده، تعدادی به‌عنوان نمونه و خلاصه‌ای از مصاحبه اشباع شده به صورت جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵: تحلیل محتوای نهایی ارتباط ظرفیت‌های اقتصاد ملی با بخش‌های اقتصاد ملی و رشد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

ظرفیت‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (ظرفیت‌های رشد)			
بخش‌های مختلف اقتصاد			
اقتصاد خانوار	اقتصاد اجتماعی	اقتصاد عمومی	اقتصاد تجاری
ظرفیت مالی خانوار	مؤسسات خیریه	کیفیت و کمیت آموزش	ذخایر نفت و گاز
ظرفیت مشارکت	مؤسسات	عالی	ظرفیت انرژی‌های تجدید پذیر
نیروی کار	غیرانتفاعی	ظرفیت مؤسسات عمومی	ظرفیت‌های کشاورزی
ظرفیت تقاضای داخلی	صندوق‌های	ظرفیت‌های اقتصادی	ظرفیت‌های معدنی
	قرض الحسنه	بخش دفاعی	ظرفیت‌های ترانزیتی
			ظرفیت‌های گردشگری
			زیرساخت‌های حمل و نقل

همان‌طور که ملاحظه می‌گردد ارتباط میان ظرفیت‌ها و بخش‌های اقتصاد ملی و رشد اقتصاد مقاومتی مشخص شده است.

ارتباط زیر مؤلفه‌های اهداف اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران با بخش‌های اقتصاد ملی

بر اساس نتایج حاصل از ادبیات پژوهش فهرستی از اهداف اقتصاد مقاومتی به دست آمد که برای تعیین ارتباط این اهداف با ابعاد چهارگانه اقتصاد مقاومتی (که همان اقتصاد ملی در شرایط آرمانی است) و بخش‌های چهارگانه‌ی اقتصاد ملی، علاوه بر روایی سنجی توسط خبرگان منتخب، در قالب مصاحبه باز و بسته با تعداد پنج نفر از خبرگان با روش اشباع هدفمند این فهرست نهایی گردید و در نهایت در قالب جدولی که نشان‌دهنده مؤلفه‌های اهداف اساسی یا اهداف واسطه‌ای اقتصاد ملی (اقتصاد مقاومتی) می‌باشد به شرح جدول ۶ زیر به نمایش درآمد:

جدول ۶: مؤلفه‌های اهداف اساسی اقتصاد ملی منبع: مطالعات گروهی دوره ششم مدیریت راهبردی نظامی، ۱۳۹۳، ۴۷۳

اهداف رشد اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران	بخش‌های اقتصاد ملی
<ul style="list-style-type: none"> - حمایت از تولید ملی - تقویت نهاد بازار - توانمندسازی بخش خصوصی 	اقتصاد عمومی
<ul style="list-style-type: none"> - تقویت رقابت پذیری تولید - توسعه صادرات - توسعه اقتصاد دانش بنیان 	اقتصاد تجاری
<ul style="list-style-type: none"> - توانمندسازی نیروی کار - فعال سازی ظرفیت‌های مردمی 	اقتصاد اجتماعی
<ul style="list-style-type: none"> - افزایش نرخ پس انداز - مشارکت در تولید 	اقتصاد خانوار

شاخص‌های اهداف رشد اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

در این مرحله فقط شاخص‌هایی که توسط خبرگان با رشد اقتصادی در ارتباط تشخیص داده شده‌اند در نظر گرفته شد و در الگوی نهایی رشد اقتصاد مقاومتی و ارتباط آن با ابعاد و بخش‌های اقتصاد ملی ارائه شده است.

تعیین ارتباط میان ظرفیت‌ها، چالش‌ها و اهداف اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

با توجه به مصاحبه‌های انجام شده پیشین و اشباع نظری محققین در طی تحلیل مسیر پیشرفت و مطالعات اسناد بالادستی، میان ظرفیت‌ها، چالش‌ها و شاخص‌های اهداف رشد اقتصاد ملی ارتباط منطقی ایجاد شد. برای مثال برای غلبه بر چالش کوتاه مدت "افزایش محدودیت‌ها و هزینه‌های تجاری تولید"^{۱۱} که با بخش خانوار اقتصاد ملی و بعد رشد اقتصاد مقاومتی در ارتباط است می‌توان از ظرفیت‌های حاصل از "ظرفیت خوداتکایی" که با تمامی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در ارتباط است استفاده نموده و ضمن برطرف نمودن این چالش در جهت تحقق رشد اقتصاد ملی اقدام نمود. از طرفی با سیاست‌های کلی ابلاغی اقتصاد مقاومتی بهمن ۱۳۹۲- بند ۲ که عبارت است از: "تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی... "هماهنگ می‌باشد. می‌توان آن را با شاخص "حمایت از کارآفرینی" معین نمود. لذا با قرار دادن جداول ۶ و ۷ در کنار هم و برقراری ارتباط میان آن‌ها به تعیین ارتباط میان ظرفیت‌ها، چالش‌ها و شاخص‌های اهداف رشد اقتصاد ملی پرداخته شد.

سپس برای تعیین میزان صحت و سقم این ارتباط نیاز به مصاحبه باز و بسته با تعدادی از خبرگان اقتصادی کشور بود که به منظور روایی مصاحبه‌ها آن را از طریق دو تن از خبرگان اقتصادی کشور بررسی و در یک مسیر رفت و برگشتی تأیید و سپس از طریق مصاحبه باز و بسته با سه تن از خبرگان اقتصادی محققین به اشباع نظری دست یافتند. ضمن آنکه پایایی آن نیز با توجه به اینکه چیز جدیدی از ادامه مصاحبه‌ها به دست نمی‌آمد مورد تأیید محققین مقاله قرار گرفت. در زیر نمونه‌ای از جداول اشباع شده به صورت جداول ۹ ارائه شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌فرمایید ارتباط میان ظرفیت‌ها، چالش‌های و شاخص‌های اهداف رشد اقتصاد ملی مشخص شده است. از طرفی برای اثبات صحت مسیر پیشرفت تحقیق، جداول فوق را با سیاست‌های کلی نظام مقایسه و شاخص‌های مربوطه به آن را تعیین گردید. این شاخص‌ها در حقیقت زیر مؤلفه‌های رشد اقتصاد مقاومتی است که ابعاد و مؤلفه‌های آن در جدول‌های ۴ و ۶ تعیین شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج حاصل از جدول ۹ و مدل مفهومی ادبیات حاضر، ابعاد، مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های رشد اقتصاد مقاومتی در جدول ۱۰ ارائه شده است. در این جدول بعد رشد اقتصاد مقاومتی که تأمین‌کننده زیرساخت اصلی برای رشد اقتصادی، عدالت و تاب‌آوری اقتصادی که در حقیقت اهداف اساسی اقتصاد ملی است و الگوی اقتصاد مقاومتی باید بتواند آن را تأمین نماید مشخص شده است. مؤلفه‌های رشد اقتصاد مقاومتی نیز اهداف میانی اقتصاد ملی است که در اثر چالش‌های به وجود آمده در اقتصاد ملی باید تأمین گردد تا در مجموع به تأمین اهداف اساسی اقتصاد ملی دست یابیم. زیر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی نیز بر اساس سیاست‌های کوتاه‌مدت که ترمیم‌کننده و بهبوددهنده و میان‌مدت که توانایی ایجاد ظرفیت‌های لازم و بلندمدت که باعث افزایش مقاومت‌سازی اقتصاد برای حذف و مقابله با شوک‌های وارد شده بر اقتصاد را دارد تقسیم‌بندی شده است. در این مرحله بر اساس سیاست‌های کلی ابلاغ شده توسط حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) که در جدول ۹ ارائه شده است که تأییدی بر کارهای انجام شده محققین مقاله تاکنون است، برای هر کدام از سیاست‌های ابلاغی که با جداول طراحی شده محققین پژوهش در راستای بکارگیری ظرفیت‌های اقتصاد ملی در جهت مقابله و حذف

چالشها و تحقق اهداف میانی و اساسی اقتصاد هماهنگی دارد به طور جداگانه شاخصی مرتبط و منطبق با آن سیاستها در نظر گرفته شده است.

عمده مسائلی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، بررسی همه جانبه رشد اقتصاد مقاومتی بود که می تواند در راهبردها و سیاستهای اقتصادی برون رفت از شرایط بحران تحریمها مورد استفاده قرار گیرد. نوآوری و ویژگی مهم و منحصربه فرد این تحقیق نیز نسبت به سایر تحقیقهای انجام شده در کمک به شناسایی کامل ابعاد و مؤلفه های اقتصاد مقاومتی جهت تبیین یک الگوی جامع و کاربردی برای اقتصاد بیمار کشور بوده است که بتواند در شرایط چالشها و شوکهای اقتصادی ضمن داشتن انعطاف پذیری لازم بعد رشد اقتصادی را در اهداف اساسی انقلاب اسلامی را پیگیری نماید.

ب- پیشنهادها

با توجه به اینکه بسیاری از اصول سیاستهای کلی نظام در حوزه اقتصاد در عمل مغفول مانده اند و از سوی این الگو با سیاستهای اقتصاد مقاومتی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری همخوانی و همپوشانی داشته است. لذا سیاستهای پیشنهادی زیر در هریک از اهداف رشد اقتصاد مقاومتی و متناسب با زیر مؤلفه های الگو ارائه می گردد.

۱. تقویت رقابت پذیری: با شفاف سازی آمار و اطلاعات اقتصادی با به کارگیری سیاست انحصار زدایی و مقررات زدایی می توان به تحقق این هدف اقتصادی کمک کرد.
۲. توسعه اقتصاد دانش بنیان: با ارتقاء سطح کیفی نظام آموزشی و افزایش تعامل مؤثر بین دانشگاه و صنعت با توسعه و ترویج مدیریت دانش می توان به تحقق این هدف اقتصادی کمک کرد.
۳. حمایت از تولید ملی: با ترویج مصرف تولیدات ملی و ضمن تجاری سازی تولیدات داخلی می توان با فرهنگ سازی تولید در جامعه به تحقق این هدف اقتصادی کمک کرد.
- تقویت نهاد بازار: با شفاف سازی اطلاعات بازار حمایت از نهادسازی برای بازار ضمن تقویت بازار داخلی می توان با گسترش دامنه بازارهای خارجی به تحقق این هدف اقتصادی کمک کرد.
۴. توانمندسازی بخش خصوصی: با اجرای کامل اصل ۴۴ و تسهیل قوانین و مقررات تجاری همگام با حمایت از نوسازی صنایع می توان به تحقق این هدف اقتصادی کمک کرد.
۵. توسعه صادرات: ضمن به کارگیری دیپلماسی فعال اقتصادی با ارتقای استانداردهای تجاری و توسعه سیاست صادرات مجدد و جلوگیری از خام فروشی می توان به تحقق این هدف اقتصادی کمک کرد.
۶. پایداری رشد: با به کارگیری سیاست برخورد قاطع با مفاسد اقتصادی ضمن ارتقاء سلامت اقتصادی جامعه و زمینه توسعه پایدار می توان به تحقق این هدف اقتصادی کمک کرد.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی

- بیانات مقام حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دیدار ریاست محترم جمهوری و اعضای دولت به مناسبت هفته‌ی دولت - ۱۳۹۱/۶/۲
- تو دارو، مایکل (۱۳۷۸)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، غلامعلی فرجادی، تهران، موسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، چاپ هشتم
- تیرل وال، ا. پ (۱۳۷۸)، رشد و توسعه، منوچهر فرهنگ و فرشید مجاور حسینی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، چاپ اول
- جهانیان، ناصر (۱۳۸۸)، اسلام و رشد عدالت محور، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول
- خادمی، سید موسی (۱۳۸۷) بررسی و شناخت تهدیدات اقتصاد ملی و ارائه الگوی ارزیابی آن‌ها، دانشکده مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی - سال ۱۳۸۷
- شورینی، خلیلی (۱۳۸۹)، روش پژوهش آمیخته،
- عزیز نژاد، نورایی (۱۳۸۹) بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی، مکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
- فدایی، مهدی، درخشان، مرتضی (۱۳۹۳) تحلیل اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت تحریم‌های اقتصادی بر رشد اقتصادی ایران، فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال پنجم، شماره هیجدهم، بهار ۱۳۹۴، ۱۳۲-۱۱۳.
- کرگل، ج. ا (۱۳۸۶) نظریه رشد اقتصادی، حسین خلیلی، تهران، چاپخانه زر
- کوزنتس، سیمون (۱۳۸۲) رشد نوین اقتصادی، مرتضی قریب‌باغیان، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- متوسلی، محمود (۱۳۸۲)، توسعه اقتصادی، تهران، سمت، چاپ اول
- وصالی، ساناز و ترابی، مهرنوش (۱۳۸۹). اثرات تحریم بانک‌ها بر اقتصاد و سیستم بانکی ایران، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۱۱۱، ۴۴-۳۸.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۶)، نظام اقتصاد علوی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول

ب- منابع انگلیسی

- Lino Briguglio, Gordon Cordina, Nadia Farrugia, and Stephanie Vella; "Economic Vulnerability and Resilience Concepts and Measurements"; United Nation's University; World Institute for Development Economics Research(UNU-WIDER) ; Research Paper No. 2008/55; May 2008.
- Lino Briguglio and Stephen Piccinino; "Growth And Resilience In East Asia and The Impact Of The 2009 Global Recession"; University of Malta; 30 September 2011.
- L .Briguglio, , G .Cordina, , S .Bugeja, and N .Farrugia,(2005) ; "Economic Vulnerabilityand Resilience: Concepts and Measurements"; Oxford Development Studies Vol. 37,No. 3 .pp. 229-247 former UNU-WIDER Research Paper No. 2008.
- Lino Briguglio and Stephan Piccinino; "Growth and Resilience in east Asia, and the Impact of the 2009 Global Recession"; 30 Sep. 2011

ج- سایت

-www.farsi.khamenei.ir

مجموعه بیات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العلی) قابل دسترسی در: